

83.3(0)97

2048

ZAHİD XƏLİL

FÜZULİ ƏSGƏRLİ

UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Dərslik

(Yenidən işlənmiş nəşri)

**Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin
28 mart 2007-ci il tarixli, 238 nömrəli əmri
ilə təsdiq edilmişdir.**

prof. 5102

F. Köçəri adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 78025

Bakı - 2011

TOFIQ MAHMUD
(1931 - 1997)

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında öz nəsr və poeziyası ilə diqqət çəkən, ömrünün çox hissəsini uşaqların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına sərf edən, onlara vətən sevgisi aşılardan qələm sahiblərindən biri də Tofiq Mahmud olmuşdur.

Həyatı. Tofiq Mahmud (Mehdiyev Tofiq Mahmud oğlu) Naxçıvan MR-nın Şahbuz rayonunda anadan olmuşdur. Orta təhsilini Bakıda alan Tofiq, 1949-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə qəbul olmuş, 1954-cü ildə oranı bitirmişdir. «Kəsməsəm də, görməsəm də» adlı ilk şeiri 1953-cü ildə «İnqilab və mədəniyyət» jurnalında dərc olunanda o, hələ tələbəlik həyatını keçirirdi. Universiteti bitirəndən sonra Mədəniyyət Nazirliyində metodist kimi başlayan T.Mahmud, daha sonra «Azərbaycan müəllimi» qəzeti redaksiyasında xüsusi müxbir və «Göyərçin» uşaq jurnalı redaksiyasında ədəbi işçi işləmişdir. 1976-cı ildən ömrünün sonuna qədər isə «Göyərçin» uşaq jurnalının baş redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Jurnalistlik fəaliyyəti onu mövcud həyatla, müxtəlif insanlarla ünsiyyət bağlamağa

öyrətmiş, bir uşaq yazıçısı kimi formalaşmasına da öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Poeziyanın və nəsrin möcüzəsi şairi özünə cəlb edir. İllər ötdükcə S.Vurğun, R.Rza, M.Rahim, S.Rəhimov, M.Hüseyn, Ə.Vəliyev, Y.Şirvan, Ə.Əlibəyli, İ.Səfərli kimi görkəmli sənətkarlarla görüşən və onlardan məsləhətlər alan T.Mahmud, bir qələm sahibi kimi ədəbi ictimaiyyətdə tanınmağa başlamışdır. Uşaq ədəbiyyatına güclü meyli onu balaca oxuculara sevdirmişdir. Sənətkar yazırdı: «Uşaq ədəbiyyatına, nəsr yaradıcılığına güclü meyl göstərməyim poeziyadan soyumağım, ondan uzaqlaşmağım demək deyildi. Daxili, mənəvi böhranlar, tərəddüdlər, əzablar çəksəm də, hətta bəzən poeziyadan uzaqlaşmaq fikrinə düşsəm də, müvəqqəti fasilə versəm də, ondan uzaqlaşma bilmədim».¹

T.Mahmud çoxlu sayda şeir və nəsr əsərləri çap etdirmişdir. «Dibçək» (1962), «Utancaq oğlan» (1964), «Meşədə səs» (1969), «Ana qucağı» (1971), «Dalğalar» (1976), «Pəncərəyə toxunan budaq» (1978), «Kəpənək gözəlliyi» (1980), «Yerə dağılan muncuqlar» (1983) və sair kitablar sənətkara böyük şöhrət gətirmişdir. «Meşədə səs», «Qızımın sualları» və «Kəpənək gözəlliyi» adlı kitablarında toplanan şeirlər və poemalar balaca oxucular arasında ən geniş yayılmışdır. Onun şeirləri Moskvada nəşr olunan «Murzilka», «Vesyolje kartinki» və «Pioner» jurnallarında müntəzəm dərc edilmişdir.

T.Mahmud Bakıda vəfat etmişdir.

Yaradıcılığı. T.Mahmud «Yola çıxıram» adlı ilk kitabını 1959-cu ildə nəşr etdirmişdir. Uşaqların mənəvi keyfiyyəti qayğısına qalan şair, onlarda incəlik, həssaslıq tərbiyə etmək, biliyə məhəbbət hissləri aşılamaq arzusu ilə rəngarəng mövzulara müraciət etmişdir. Uşaqların dünyaya baxışına, dərk etmə qabiliyyətinə və psixologiyasına yaxından bələd olan şair, yaradıcılığında poetik məzmunu, uşaq nitqinə məxsus olan spesifik ifadələrin düzümünə, yaratdığı poetik effektdə xüsusi diqqət yetirmiş, nəticədə, uğurlu uşaq əsərləri yarada bilməmişdir. Onun «Apar məni», «Ehey, durnalar», «Şeir sevən qız», «Hirsələnən oğlan», «Uzunburun» və digər poetik şeirləri olduqca maraqlı doğurur. Epik

¹Bax: T.Mahmud. Bu işiqlə qalacağam. – Bakı, 1985, s.7.

əsərlərində müxtəlif xarakterli uşaq obrazlarının zahiri və mənəvi portretini yaradan şair, misraların poetiklik məzmununa da diqqət yetirmişdir.

«Ehey, durnalar» şeirində şair qərib, köçəri quşa olan məsum qəlbli uşaq məhəbbətini poetik dillə təsvir edir, uşaq anlamına məxsus olan sözlərdən məharətlə istifadə edərək qüvvətli təkrir yaradır («Ehey...ehey...durnalar»), bədii xitablarla vəhdətdə poetik obrazlılıq duyulur.

T.Mahmudun şeirlərində təbiət gözəlliyi öz parlaq əksini tapır. Burada uşaq anlamına uyğun olan konkret təsvirlər verilməklə yanaşı, təbiət gözəlliyinin incə çalarları ilə poetik vüsət yaradılır. «Meşəyə yağış yağır» şeirində şair poetikanın zəngin palitrasından bəhrələnərək təbiətin ecazkar mənzərəsini oxuculara təqdim edir:

Səs salıb, ağır-ağır	Meşənin hər yanında
Meşəyə yağış yağır.	İnci kimi düzülür.
Yarpaqlardan süzülür,	Seyr et hər bir damlanı,
Budaqlardan süzülür.	Heyran qoyur adamı.

T.Mahmudun təbiət mövzusunda qələmə aldığı şeirləri az deyildir. «Qışda dağ meşəsi», «Qar tökülür», «Qırov», «Lirik damcılar» və sair şeirlərindəki təsvirlər öz gözəlliyi ilə oxucunun könlünü oxşayır. «Poeziya mənim üçün həmişə möcüzədir... yene də möcüzə olaraq qalır» deyən şair əsl sənətkar icadı ilə, məharətlə öz əsərlərini yaratmışdır. Azərbaycan təbiətinə dəlicəsinə vurğunluq, onun meşələrini, büllur bulaqlarını, coşqun çaylarını poetik misralarla təsvir etmək T.Mahmud yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Şair «Sehrli meşəbəyi» poemasında təbiətin ecazkar gözəlliyindən zövq alan, bu gözəlliyin pozulmaması üçün canını qurban verməyə hazır olan, təbiətin qoynunda mövcud olan canlı varlıqları göz bəbəyi kimi qoruyan meşəbəyi obrazını yaratmaqla bütün bəşər övladını ondan nümunə götürməyə çağırır.

Azərbaycan təbiətinin əsrarəngiz gözəlliyi ilə yanaşı, onun bərəkətli, bol məhsul gətirən torpaqları, Vətənimizin hər bir dilbər guşəsi T.Mahmud poeziyasında öz əksini tapmışdır. Xalqımızın qəhrəman, mərd oğullarının ölməz obrazlarını yaradan şair, bununla onları yeni nəslə nümunə göstərir, onlarda vətənpərvər-

lik, vətənimizə göz dikmiş düşmənlərə qarşı mübariz olmağı həyərləndirir.

T.Mahmud poeziyaya böyük qiymət verirdi. «Bütün dünyada ən ülvi nemət poeziyadır, onsuz həyat solğun və mənasız görünərdi» deyən şair poetik axtarışlara çıxmış, gözəl şeir nümunələri yaratmışdır.

T.Mahmudun nəsr əsərləri də rəngarəng mövzulara həsr edilmişdir. «İgid təyyarəçinin qardaşı», «Adada hadisə», «Səlim haqqında iki hekayə», «Meşədə qız» və sair hekayələrdə insan amili önə çəkilmiş, onun həyat problemlərinin müsbət həlli yolları göstərilmişdir.

O cümlədən, «Yerə dağılan muncuqlar», «Gecə qapı döyülür», «Hil-hil meşəsinin payızı» və sair povestləri uşaqlar tərəfindən maraqla oxunur.

(Azərbaycan uşaq nəsrində məktəb həyatından yazılan əsərlər o qədər də çox deyildir. Məktəb həyatına dərinləndən bələd olmaq, şagirdlərin bir-birinə bənzəməyən xarakter və psixologiyasını, dünyaya baxışını araşdırmaq hər uşaq yazıçısına nəsib olmur. Lakin T.Mahmud araşdırmalar apararaq bu sirli, olduqca mürəkkəb olan məktəb həyatına nüfuz edə bilmiş, oxunaqlı sənət əsəri yaratmağa nail olmuşdur.) «Yerə dağılan muncuqlar» povesti də bu qəbildəndir.

Povestdə müxtəlif xarakterə malik olan şagirdlər üz-üzə dayanırlar. Öz biliyi ilə «Elektron» ləqəbi qazanmış Şənər, ədəbi yaradıcılıq məharəti ilə şagird yoldaşlarından seçilən Yusif, qəribə hərəkətləri ilə həmişə gülüş doğuran Bikə, eqoist təbiətli, özündən başqa heç kimi sevməyən Gülbəniz, incə qəlbə malik, Şənərin vurğununa çevrilmiş Şəfəq, çətin islah olunan, həbsxanadan yenidən buraxılmış Seyidin təsirinə düşən Neman və sair obrazların fəaliyyəti elə real, təsirli təsvir edilmişdir ki, bu əsər oxşar həyat tərzini keçirən hər bir yeniyetmənin stolüstü kitabına çevrilir. Əsərdə onuncu sinif şagirdlərinin dünyaya baxışı, sevib-sevilmək arzuları, mənəvi paklığı önə çəkilmiş, yeniyetməlik dövründəki mənəvi həyat problemlərinin həlli yolları əsas götürülmüşdür. Əsərdəki obrazların ətraf gerçəkliyə şəxsi münasibəti, əxlaq paklığı, mənəvi nəciyyəti, onlar arasındakı münasibətlərin reallığı təsvir olunduqca, əsərin bədii dəyəri üzə çıxır.

T.Mahmud həm şair, həm nasir, həm publisist, həm də tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Gözəl əsərlər müəllifi olan sənətkarın bir çox əsərləri dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur.

Tövsiyə olunan ədəbiyyat:

Nəbiyev B. Söz ürəkdən gələndə. – Bakı, 1984.

Xəlil Z. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı (rus dilində). – Moskva, 1987.

Əsgərli F. Ədəbi düşüncələr. – Bakı, 2004.

Əsgərli F. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı. – Bakı, 2009.

Əsgərli F. Bədii təhlil və ədəbi tənqid. – Bakı, 2010.

N Ə S R

60-80

-ci illər mərhələsi Azərbaycan uşaq nəsrinin inkişafında maraqlı dövr kimi diqqəti cəlb edir. Bu illərdə uşaq nəsrinə ədəbiyyatımıza gələn yazıçılarımız sənətdə yeni ədəbi və mənəvi mühit yarada bilmişlər. Təsadüfi deyil ki, 60-cı illərdən başlayan bədii nəsr ədəbi tənqiddə «yeni nəsr» adlandırılmışdır. Həmçinin, bu onilliklərdə yazıb-yaradan uşaq yazıçılarımız, müəyyən mənada nəsrin sosial məzmununu və mənəvi dəyərini gücləndirməklə, ədəbiyyatın mövqeyini müəyyənləşdirdilər, yeni mövzulara müraciət olunmaqla, kamil nəsr əsərləri yaratdılar. Ayrı-ayrı həyat hadisələrinə baxış gücləndi, həyat müşahidələri daha real şəkildə qələmə alındı. Başqa sözlə, bədii uşaq nəsrinin idrak əhəmiyyəti daha da hiss olunmağa, aydın şəkildə görünməyə başladı.

Bu illərdə yaranan Azərbaycan uşaq nəsrinə janr və üslub baxımından olduqca rəngarəngdir. Xüsusilə, hekayə və povest janrının bu illərə qədər Azərbaycan uşaq nəsrində daha fəal olması bizə məlumdur. M.İbrahimovun «Pərvizin həyatı», «Anama dəyərəm ha!», S.Rəhimovun «Gülsabah», «Pəri çınqılı», «Bülbül əfsanəsi», Ə.Vəliyevin «Uşaqlara sovgat», «Bir cüt ulduz», M.Rzaquluzadənin «Dəniz nağılı», «Quş dili bilən Orxan», Mir Cəlalin «Kərpickəsən», «Şəfəqdən qalxanlar», S.Vəliyevin «Bir səhəng su», «Həyatın dadı», «Daşlı bulaq» adlı hekayə və povestlər toplanmış kitablarda bunları görmək mümkündür. Həbibənin «Xoruzun neçə rəngi var», «Balaca artist», «Xəbərçi tutuquşu» və sair kiçik hekayələri uşaqların qəlbinə yatımlıdır.

60-80-ci illərdə yaranan uşaq nəsrinə üç ədəbi nəslin nümayəndələri tərəfindən inkişaf yolu keçmişdir. Qocaman yazıçılarla yanaşı, orta və gənc nəsillərdə bu ədəbi prosesdə fəal iştirak etmişlər. Q.İlkin, E.Ağayev, Y.Əzimzadə, E.Mahmudov, X.Hasilova, Ə.Babayeva, F.Ağayev, N.Süleymanov, Ə.Əmrahov, B.Həsənov, T.Mahmud, Ə.Səmədli, İ.Hümbətov, T.Qarabağlı, Zahid Xəlil,